

Thoroczkay Gábor

ÉSZREVÉTELEK A MAGYAR SZAKRÁLIS KETTŐS FEJEDELEMSÉG ÚJABB IRODALMÁHOZ*

Az a felfogás, hogy a magyarok a 9. század közepétől nagyjából a 10. század elejéig-közepéig úgynevezett szakrális kettős fejedelemségben éltek, egy jó évszázaddal ezelőtt fogalmazódott meg a magyar kutatásban (Róheim Géza folklorisztikai alapozású tanulmánya),¹ és sokáig – több-kevesebb változtatással – igen elfogadottnak számított (Alföldi András,² Györffy György,³ Czeglédy Károly,⁴ Kristó Gyula⁵ stb.). A szakrális kettős királyság türk eredetű volt, onnan került át a kazárokhoz, jelentős módosulásokkal: míg a türköknél a főfejedelelem, a kagán tényleges vezető maradt, a kazároknál személye már mind jobban szakralizálva, tabusítva lett, és a gyakorlati irányítást végző méltóság, az *isa(d)* került előtérbe.⁶

Az utóbbi évtizedekben a magyar kutatásban azonban felerősödött a kétely, és mind többen és többen tagadták a magyar kettős fejedelemség szakrális vonásait, majd magát a kettős fejedelemséget is.⁷ Szabados György például a honfoglalás előtti elődeinknél is nagyfejedelemmel számolt (*me gas arkhonnal, senior magnus*-szal, hogy a későbbi bizánci és nyugati latin források szóhasználatát idézzem),⁸ de ugyanígy Álmos személyének kiiktatásával Árpádot nagyfejede-

* A munka az ELTE Tematikus Kiválósági Program „Közösségépítés: család és nemzet, hagyomány és innováció” (Thematic Excellence Program: „Community building: family and nation, tradition and innovation”) elnevezésű projektje keretében készült.

¹ *Róheim Géza*: A kazár nagyfejedelelem és a turul-monda. Bp. 2018. (Első megjelenése: Ethnographia 28. [1918] 59–99.)

² *Alföldi András*: A kettős királyság a nomádoknál. In: Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére. 1933 október 7. Bp. 1933. 28–39.

³ *Györffy György*: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. (A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára) Bp. 1959. 133–139.

⁴ *Czeglédy Károly*: A szakrális királyság a steppei népeknél (a kazároknál és magyaroknál). In: *Uő*: Magyar őstörténeti tanulmányok. (Budapest Oriental Reprints Ser. A 3.) Bp. 1985. 210–216. (Első megjelenése: Magyar Nyelv 70. [1974] 11–17.)

⁵ *Kristó Gyula*: Levedi törzsszövetségétől Szent István államig. (Elvek és utak) Bp. 1980. 81–86., 217–228.

⁶ A türk-kazár berendezkedés nagyívű bemutatására lásd *Peter B. Golden*: A kazár szakrális királyság. Csodaszarvas 3. (2009) 37–60. A türk berendezkedésre lásd még *Márton Alfréd*: Szakralitás és hatalom a türköknél. Csodaszarvas 3. (2009) 29–35.

⁷ A magyar kettős fejedelemség szakralitása elleni érvek összefogott bemutatása: *Keszi Tamás*: Az ún. magyar szakrális kettős királyságról. Somogy Megyei Múzeumok Közleményei 11. (1995) 189–193.

⁸ *Szabados György*: Magyar államalapítások a IX–XI. században. Előtanulmány a korai magyar állam történelmének fordulópontjairól. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 26.) Szeged 2013. 184–189.

lemnek tekintette Tóth Sándor László is.⁹ A korai magyar történelem legfontosabb muszlim forráscsoportját, a kettős fejedelemségről beszámoló Dzsajhánihagyományt elemezve Zimonyi István is a kételkedő álláspont felé hajlott, és a magyar (kettős) uralmat csak a kazár keretek között tartotta értelmezhetőnek.¹⁰ A szakralitás fő bizonyítékaként kezelt, a magyar krónikairodalomban feljegyzett passzust Álmos erdélyi megöléséről¹¹ (feláldozásáról) pedig Róheimtől eltérően keresztény jelentéstartalommal magyarították, bibliai és későbbi magyar párhuzamokat (Mózes, valamint Géza nagyfejedelem szereplése) emlegetve. Ugyanígy a szakrális duális hatalmi szerkezet kialakulásához szükséges időtartamot is keveselték az elmélet bírálói.

A kérdés eldöntéséhez nézzük először a Dzsajháninál fennmaradt híryanagot (a bal hasámban a mintaadó kazár, a jobb hasámban pedig a magyar berendezkedés leírását hozom):¹²

<p>„Van egy királyuk, akinek neve <i>isa</i>, a legnagyobb király azonban a <i>kazár-kagán</i>; ennek a kazárok engedelmességéből a [puszta] névnel egyebe nincsen; a parancs hatalma az <i>isát</i> illeti meg, mivelhogy az utóbbi a vezetés és a hadsereg dolgában oly helyzetben van, amelyben maga fölött senkivel sem törődik.”</p>	<p>„A főnökük neve <i>kndb</i>. E név királyuk címe, mert a rajtuk uralkodó férfi neve <i>Dzslb</i>, s a magyarok közül mindenki arra fülel, amit harc és védelem dolgában, valamint egyebekben <i>dzslb</i>-nak nevezett főnökük parancsol nekik.”</p>
---	---

A magyar szakrális fejedelemség léte melletti bizonyítékok elősorolásakor Kristó Gyula egy először 1997-ben, majd gyűjteményes kötet keretein belül 2002-ben megjelent írásának érvrendszerét mutatom be, egy – általa nem említett – fontos szemponttal kibővítve azt. A kazár duális struktúra szakralitását a muszlim történeti-földrajzi irodalom Dzsajhánin túli munkái írják le (például Ibn Fadlán, Al-Maszúdi), a fenti forrásrészletekből pedig a két (kazár, illetve magyar) berendezkedés szoros rokonsága olvasható ki (kettős fejedelemség, de

⁹ Tóth Sándor László: A magyar törzsszövetség politikai életrajza. A magyarság a 9–10. században. Szeged 2015. 176–293.

¹⁰ Zimonyi István: Muszlim források a honfoglalás előtti magyarokról. A Ğajhánihagyomány magyar fejezete. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 22.) Bp. 2005. 91–106.

¹¹ Scriptores rerum Hungaricarum I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Bp. 1937–1938. I. 287.; A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk. Kristó Gyula. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7.) Szeged 1995. 359.

¹² Knoskó Mihály: Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/1. Szerk. Zimonyi István. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 10.) Bp. 1997. 203., 207–208.

egy gyakorlati irányítóval), tehát mindez a nem döntéshozó fél szakralitása felé mutat; a *kndh* (*kündü - künde*) kazár méltóság volt eredetileg, a magyarok onnan kaphatták meg; a magyar krónika igenis szakrális királygyilkosságról számol be Álmos kapcsán; Árpád nem, csak Kusál(y), a korábban Kurszánként ismert vezető tűnik elő a honfoglalás kori nyugati kútfőkben, ez is a künde kivonását, kivonulását mutatja a gyakorlati irányításból; végül pedig a *dzslh* (gyula) méltóság a 10. század közepén bírói tisztséggé vált, tehát ekkorra a szakrális kettős rendszer megszűnhetett.¹³

Amit Kristó nem említett, az véleményem szerint egy kézenfekvő, további támogató érv: a kazároknál egy, a türkökhöz képest „túlhajtott” *szakrális* kettős berendezkedés alakult ki, így a magyarok sem ismerhettek és ennél fogva „importálhattak” mást. Amennyiben tehát valljuk elődeinknél a kettős fejedelemség meglétét, úgy annak szakralitását sem tagadhatjuk, hiszen a minta csak is a kazár lehetett számukra. Az egész kérdést azonban nem szabad doktriner módon megközelíteni. A szakrális kettős fejedelemség a magyaroknál ha nem is kényszer, de minden bizonnyal erős „ráhatás” folytán kialakult uralmi berendezkedés lehetett. Kétségkívül csupán néhány évtizedig létezhetett, és működésénél, működtetésénél egyfajta „túlteljesítés” is feltételezhető, ami éppen Álmos honfoglalás kori megölésénél érhető tetten. A rendszer létezése azonban véleményem szerint nehezen tagadható.

A fentiek lényegében így olvashatók a 2020-ban megjelent állam- és ideológiatörténeti monográfiámban.¹⁴ Azóta e témával kapcsolatosan újból nagyot fordult a világ. A magyar őstörténet számos kérdésében teljesen újszerű álláspontot elfoglaló Sudár Balázs és B. Szabó János is megszólalt a kérdés kapcsán, a szkeptikusok táborát erősítve.¹⁵ Ugyanők valóságos személyként képzeltek el – értelmezésük szerint így a magyar történelem név szerint ismert első szereplőjét –, az anonymusi gestában említett Ügyek fejedelmet is, mély sztyeppei távlatokat adva az Árpád-dinasztia múltjának.¹⁶ Jelen tanulmányomban az ő állításaik igazságtartalmát igyekszem mérlegelni.

¹³ Kristó Gyula: A honfoglaló magyarok politikai szervezete. In: *Uő: Árpád fejedelemtől Géza fejedelemig*. 20 tanulmány a 10. századi magyar történelemről. Bp. 2002. 65–69. (Első megjelenése: A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság. Egy tudományos tanácskozás anyaga. Újvidék 1997. 75–80.)

¹⁴ Thoroczky Gábor: A középkori Magyarország. (Állam és ideológiák) Bp. 2020. 15–17. A kérdéskör legújabb, megjelent irodalmából lásd Kovács Attila: Álmos mint dinasztikus ős és az Árpád-dinasztia szakralitása. *Ephemeris Hungarologica* 1. (2021) 1. sz. 111–128.

¹⁵ B. Szabó János – Sudár Balázs: Kende vagy gyula volt-e Árpád? (A magyar kettős fejedelemség teóriájától a forrásokig). In: *Uők: Az Árpád-ház nyomában*. (BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport. Források és tanulmányok 5.) 163–197. (Első megjelenése: Századok 153. [2019] 927–964.)

¹⁶ B. Szabó János – Sudár Balázs: Vgec – egy elfeledett ősapa. In: *Uők: Az Árpád-ház nyomában* i. m. 71–82. (Első megjelenése: A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája II. Szerk. Türk Attila. Bp.–Esztergom 2016. 213–222.)

A szerzőpáros első közleményében a neves arabistát, Tüske Lászlót segítségül hívva új fordítást adott a 9–10. századi magyar politikai berendezkedést leíró Dzsajháni-részletet fenntartó kútfőknek. Az arab tradíciót képviselő Ibn Rusztát a következőképpen ültették át:

„Főnöküket *kndh*-nek nevezik. Ez a név uralkodójuk megkülönböztető neve/címe/megszólítása, de a fölöttük uralkodó férfinak a [személy]neve *dzslh/Dzslh*.”¹⁷

Ez a fordítás semmiképpen sem egy kettős struktúrát tükröz, lényegében egy *Dzslh* nevű kendét tekint a magyarok vezetőjének. Sudár és B. Szabó szerint mindez egy monarchikus vezetést mutat, magyarán Gyula kende uralmát.

A Dzsajháni-tradíció másik ágát képviselő perzsa Gardézi azonban mást mond:

„És erre a főnökre azt mondják: *kndh*. És ez a nagyobbik királyuknak a neve. És az a főnök, aki az ügyekkel foglalkozik, rá azt mondják: *dzslh*.”¹⁸

Itt viszont mindenképpen egy kettős irányítási szerkezetet olvashatunk. Hitelt adhatunk-e Gardézinek?

Az kétségtelen, hogy az alapszöveg arab volt, a perzsa szöveg már fordítás. A szerzőpáros írásában megkísérli elbizonytalanítani, kérdésessé tenni Gardézi forrásértékét. Egyfelől fordítási nehézségekről beszélnek, másfelől azt feltételezik, hogy a perzsául író szerző a 11. századi Gaznavida szultánság viszonyait vetítette vissza a jóval korábbi magyar politikai berendezkedésre.¹⁹ Ezt magam teljesen elképzelhetetlennek tartom, hiszen miért tett volna így egy történeti-földrajzi munkát író, bizonyosan a hitelességre törekvő szerző? Felvetették azt is, hogy Gardézi vehette Dzsajhánitól is a kérdéses passzust, „de elképzelhető az is, hogy [...] Ibn Rusztától – vagy valamilyen számunkra ismeretlen követőjétől – jegyzetelt. Ezek alapján nem dönthető el, hogy a mondatrész megvolt-e Dzsajháni művében, s ha igen, milyen formában.”²⁰ Ezekhez a megállapításokhoz azonban mindenképpen hozzá kell szólnom.

Alaposabb tájékozódás után könnyen felfedezhető lett volna: a mérvadó szakirodalom nem számol azzal, hogy Gardézi nem a Dzsajháni-féle alapszöveget, hanem Ibn Rusztát használta. Czeglédy Károly szerint „semmi jele

¹⁷ B. Szabó J. – Sudár B.: Kende vagy gyula i. m. 179.

¹⁸ Uo. 180.

¹⁹ Uo. 180–181.

²⁰ Uo. 178.

annak, hogy Ibn Rusta művét használta volna”.²¹ Zimonyi István pedig – kérésre – a következőképpen nyilatkozott: „A Dzsajháni-hagyomány tanulmányozása alapján feltételeztem egy korai és egy későbbi alapváltozatot. A korait tükrözi Marvázi és az ő szöveghagyományát követő perzsa és török szerzők (Aufi, Sukrullah). A hosszabb változatból dolgozott Ibn Ruszta és Gardézi is. Van számos párhuzamos leírásuk, azonban az szinte kizárható, hogy Ibn Ruszta arab művéből készült volna Gardézi perzsa fordítása. A szlávokkal foglalkozó részben Gardézi és Ibn Ruszta először ugyanazt a szöveghagyományt használta. Aztán Gardézi félbehagyja és közli a korai alapváltozatot a maga egészében. Ibn Ruszta pedig folytatja a kibővített hosszabb alapváltozatot, amibe még interpolálja azt a részt, amelyet Marquart óta a történeti irodalom tévesen Sarkelhez kapcsol. Ezen felül a Morvák és Vonundur = Nándor Gardézi-féle leírásának párhuzama csak a másik perzsa nyelvű munkában, a *Hudúd al-álamban* van meg. Filológiai érvek alapján cáfolható, hogy Gardézi magyar fejezete Ibn Ruszta elbeszélésének perzsa fordítása lenne”.²² A fentiek egy klasszikus filológiai szakot elvégző bölcész számára – legalábbis véleményem szerint – egyértelműek: amíg nem sikerül bizonyítani, hogy Gardézi Ibn Rusztát fordította arabról perzsára és értette félre a magyarok korai politikai berendezkedése tárgyában, addig lényegében két, a Dzsajháni-tradícióra visszamenő, egyenrangú szöveghagyománnyal kell számolnunk. Közülük az egyik – vitán felül – kettős fejedelemségi berendezkedéssel számol eleinknél. Tehát Sudár Balázs és B. Szabó János elméletének filológiai alapjai jócskán meggyengülnek, és továbbra is utat engednek egy 9–10. századi magyar duális irányítási struktúra feltételezésének.

Megjegyzem, van olyan adat, amelyet nem ismertek vagy legalábbis nem említettek, de ami éppen az ő teóriájuk mellé lenne felsorakoztatható, ez pedig a 11. századi Ibn Hajján leírása a 942-ben Hispániában kalandozó magyarok Kárpát-medencei politikai szervezetéről. Ibn Hajján a következő megjegyzést teszi:

²¹ *Czeglédy Károly*: Gardīzi „török” fejezetének magyarázatához. (Álmos nevének származtatásaihoz). In: *Uő*: Magyar őstörténeti tanulmányok i. m. 105–112., itt: 107. (Első megjelenése: Magyar Nyelv 68. [1972] 138–145.) Egy tekintélyes kézikönyv is hangsúlyozza, hogy Gardézi Dzsajhánit használta: Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I/2. Szerk. Hajdú Péter – Kristó Gyula – Róna-Tas András. Bp. 1977. 238. A perzsa szöveget fordítva szintén kettős fejedelemségről beszél: *Nyitrai István*: A magyar őstörténet perzsa nyelvű forrásai. In: A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk. Kovács László – Veszprémy László. (A honfoglalásról sok szemmel II.) Bp. 1996. 61–76., itt: 72–73.

²² Zimonyi István elektronikus levele (2020. február 16.) – a szerző tulajdonában. Minderről lásd még *Zimonyi I.*: Muszlim források i. m. passim. Itt szeretném megköszönni Zimonyi professzor úr segítségét.

„Hét vezér alá tartoztak, egyikőjüket, közülük a legtekintélyesebbet Tyilah-nak hívták.”²³

Hogy itt a gyuláról (*dzslh*-ről) van szó, az véleményem szerint kétségtelen, de a mór történetíró által leírt politikai berendezkedés a fenti álláspontom szerint már semmiképpen sem a magyar szakrális fejedelemség fénykorához, tényleges működéséhez tartozik. A Dzsajháni-hagyomány óta már sokadik gyula ekkor még éppen nem tartózkodott Erdélyben,²⁴ a 10. század negyvenes éveiben pedig nem ismerjük a magyar uralmi szerkezet pontos erőviszonyait, így nem kell csodálkoznunk azon, hogy azt állították róla: a leghatalmasabb akkori politikai vezető volt.

A szakralitás kérdésére visszatérve: fentebb már érveltem amellett, és most újból megismétlem, hogy a kazár tényezőt a 9. századi magyar történelemből nem lehet kikapcsolni, vagy ha mégis, akkor Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár *A birodalom kormányzásáról* című művének többi híradását is sutba kell dobnunk. Amennyiben nem tesszük, rögtön elképzelhetővé válik a kazár politikai berendezkedés valamiféle alkalmazása a magyar törzsszövetségben, ez pedig a körülmények miatt csak egy szakrális kettős fejedelemség lehetett. (A kazárokkal szintén szoros kapcsolatban álló ruszoknál is megfigyelhető egy szakrálisnak tekinthető, duális politikai szerkezet.)²⁵ Tehát a kazár kapcsolat már önmagában igazolhatja a szakralitást, a magyar krónika megjegyzése Álmos megöléséről pedig csak megerősíti ezt. Nyugodtan elképzelhető, hogy az a szerző, aki lejegyezte ezt a magyar történeti hagyományban, nem tudott már semmit az egész háttéréről, a bibliai tipológiát érthette-érezhette bele, de ez nem szünteti meg Róheim Géza kiemelkedő felfedezésének érvényességét a magyaroknál létező szakrális kettős uralmi berendezkedésről. (Róheim publikációjának mai szemmel túlzó megállapításait, például a túlhangsúlyozott freudizmust napjainkban már nem kell figyelembe vennünk.) Megjegyzem még mindehhez: Álmos az anonymusi gestában is eltűnik a honfoglaló folyamat elején. Ez közvetve igazolja annak – a régiség miatt már nem részletekbe menő, de széleskörű – ismeretét az Árpád-kori historiográfiában, hogy a honfoglalás

²³ *Elter István*: Ibn Hanyān a kalandozó magyarokról. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 24.) Szeged 2009. 87.

²⁴ Erre legújabbban lásd *Thoroczkay Gábor*: Gyulafehérvár korai egyházi történetéhez. A Hierotheos-féle térités. Megjelenés előtt.

²⁵ A forrás mindegyike: *Ibn Fadlān*: Beszámoló a volgai bolgárok földjén tett utazásról. Ford., jegyz., utószó Simon Róbert. (Fontes Orientales – Keleti Források) Bp. 2007. 99–100. A magyar szakirodalomban mindegyike felhívja a figyelmet: *Gyóni Gábor*: A magyarság hajnalán. A magyarok korai története a honfoglalásig. (MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport. Források és tanulmányok 3.) Bp. 2019. 185–186. A magyar kettős fejedelemség szakralitásának és Álmos halálának kérdésében Gyóni a jelen közleménnyel azonos állásponton van, lásd uo. 199–203., 205–206., 215., 216.

küzdelseiben ő már nem vett részt.²⁶ A fentieket tehát ismét összegezve: a magyar őstörténet újabb szakirodalmának sem sikerült teljesen hiteltelenítenie a szakrális kettős fejedelemség létének lehetőségét a magyar régiségben.

Hogyan vélekedünk Sudár Balázs és B. Szabó János azon elképzeléséről, hogy Ügyek, Álmos Anonymusnál szereplő apja tényleges történeti szereplő lehetett, mégpedig egy 846-ban meggyilkolt egykori ujjur kagán, akinek a fia lehetett a magyar uralkodócsalád alapítója? Mint említettem, így az Árpád-dinasztia hihetetlen sztyepei távlatokat kapna.

A szerzőpáros figyelmét elkerülte egy jó két évtizede megjelent állásfoglalás, amely az anonymusi és krónikaszerkesztménybeli vezérnévsorok egymáshoz való viszonyával foglalkozott. A tanulmány szerzője, Kristó Gyula úgy vélekedett, hogy a magyar vezérnévsort nem a krónikaszerkesztmény valamelyik szerzője jegyezte le először, hanem a névtelen gestaíró. Ezzel a megállapításával egy hosszantartó szakmai konszenzusnak vetett véget. Anonymus a vezérnevek egy részét a hagyományból vette (Álmos, Árpád, Kündü, Gyula, Horka, Lél, Bulcsú, Botond), a többi viszont fikció (mint Előd és Ügyek). Ez utóbbi szerepeltetésének talán abban rejlik a magyarázata, hogy P. mester erősen hangsúlyozza: Álmos utódaitól szent királyok és hercegek (*sancti reges et duces*) születnek majd.²⁷ Ügyek nevébe akkor még derekasan beleérthették a mai magyar nyelvből már kiveszett *ügy* - így 'szent' szót, Álmos nevébe pedig maga a gestaíró magyarázza bele (egyébként tévesen) a latin *almus* 'szent' jelentést. Így tehát Árpád nemcsak szent utódokkal, hanem két szent össel is rendelkezett, ennél fogva Ügyeket Kristóval együtt nyugodtan tekinthetjük egyelőre még Anonymus olyan találmányának, „beszélő nevének”, amellyel visszamenőlegesen is igazolni kívánta az Árpád-ház szent mivoltát.²⁸ Mindehhez jól illeszkedik Benkő Loránd megállapítása is, aki Ügyek nevét szintén az említett régi magyar 'tiszteletre méltó, jó, szent' szó kicsinyítő képzős alakjából származtatta, és Álmos apjává tételét Anonymus saját ötletének tekintette. Ugyanő a név török származtatását határozottan elvetette.²⁹ Benkő állásfoglalását – ellentétben

²⁶ Álmos tényleges szereplőként a névtelen szerző gesztájában Ungvárnál, a 13. fejezetben kerül elő utójára: Anonymi Bele regis notarii Gesta Hungarorum. Ed., transl., annotated by Martin Rady – László Veszprémy. – Magistri Rogerii Epistola in miserabile carmen super destructione Regni Hungariae per Tartaros facta. Transl., annotated by János M. Bak – Martin Rady. (Central European Medieval Text 5.) Bp.–New York 2010. 36., 38.; A honfoglalás korának írott forrásai i. m. 297.

²⁷ Anonymi Bele regis notarii i. m. 14.; A honfoglalás korának írott forrásai i. m. 284.

²⁸ Kristó Gyula: Előd. A magyar őstörténet és krónikakutatás egy fejezete. (Székhelyfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián) Bp. 2000. 11.

²⁹ Benkő Loránd: Anonymus beszélő személynevei. In: *Uő: Név és történelem.* (Tanulmányok az Árpád-korról) Bp. 1998. 28–39., itt: 29. (Első megjelenése: Magyar Nyelv 92. [1996] 31–38.)

Kristó Gyula megszólalásával – egyébként az új teóriát megfogalmazó szerzőpáros ismerte és vitatta is.

Sudár Balázs és B. Szabó János rendkívül sok élesszemű megfigyelést tett és tesz közzé a magyar őstörténet egyébként is felélénkült kutatásában. A magam részéről azonban óvatosabb, az egyes kérdésekre vonatkozó, az éppen megfogalmazott állásponttal szembenálló szakirodalom *minden egyes* megállapítását cáfoló, elváró állásfoglalások szükségességére hívnám fel a magyar régmúltat vizsgáló szakemberek figyelmét.